

BÁTHORI CSABA

Parázs hideg

ROBERT WALSER: TÉLI NAP (WINTERSONNE); HAJNALCSILLAG (MORGENSTERN); HAVAZÁS (SCHNEIEN)

Ki itt belépsz, Svájc országába, készülj a hóra. Télen és nyáron, ősszel és tavasszal, reggel és este, szentiváncor és szentistváncor, mindig és szakadatlanul készülj az ezüstkorra égből és a földön. Talán túl sok öreg lakik itt, Svájc országában, fenn a hegyen, még feljebb, a felhők táján, sőt a kékség felett is, függőlegesen messze, a legmagasabb hazában. Utam messze vezet, mondja Robert Walser a *Beiseit* (Félreesve) című négy sorosban, *weit und heim* (messzire és haza). A szemhatáron, síkvidéken télen is, de tavasztól ősziig a szempillák felett eltűnnek a színek a hegyek csúcsairól, és fehérség él és uralkodik, mint a Bibliában, a kék-fehér sávok alján, ahol csak repülő emberek és isteni madarak járnak. Nem ijeszti-e ez az embert, ez a tűnni és szűnni nem akaró fehérlő csillagragyogás, a jégkorszak jelenléte a verőfény teljében is, amikor idelelny sárga a rét, az arcod bőre, a rónák tengerfelszíne, a bogács szára a szélben, és minden, amit csapadék alig lát a rekkenő napok forró peremén és közepén. Különösen azt ijeszti, akinek egész élete havazás, fellegek viharzása a földön, sokrétű elborulás és beborítás, se vége se hossza menekülés, eltűnés, elszivárgás, a láthatatlanná-tételek izgága ceremóniája, búcsú a harmadikon. A hétköznapi havatlan szélességeken élő halandó – a mai felhevült világtáji légkör katlanában főképp – alig tapasztal már telet: ha nem lett volna szánkós gyermekkorunk, itt, a Duna-Tisza közén örülhetünk, hogy két évszakot ha megőriztünk a jövőendő magyar emberiségnek, a tavaszt és az őszt; más nincs, a tél, a nyár meghalt, karcsúsította eredetileg negyedelt évszakkészletünket a hónapok s havak intézője a szél színfalai mögött.

De nem így lehetett ez Robert Walser életidejében (1878–1956), hiszen nincsen ez ma se másképp azon a tájon, Svájcban, ahol a szemnek lépten-nyomon feltűnhet a hó, a mozdulatlan sziklasipka, a hegyerincek fehérvérűsége, az erős csöndben csillogó senki-magassága, a gyönyörűség és a félelem távlata, a szemet delejező s lelket borzongató édes keménység. Aki Svájcot élve látta, megérti Rilke és Walser tél iránti, hideg iránti vonzalmát: a hidegben pontosabb – vélhetően – a dolgok vérkeringése, a december nyomatékosságban műveli az embert, mint a július, és a nullfok alatti teremtség bár kiolthatja az életet itt-ott, feltámasztja a művészt még abban is, aki már-már lemondott volna arról a lelkesedésről, hogy művésznek tartsa magát. Ha csak arra gondolok, mi minden volt (és mi minden *nem* volt, nem lehetett, mi mindenné *nem válhatott*) Robert Walser élete folyamán, rögtön érzékelem, milyen gyönyörűséggel tölthette el ez a csöndes ég- és földindulás, a világvégnek és a boldogságnak ez a pár órára felködlő ígérete: a hóesés, vagy hóhullás, vagy havazás (mindhárom más-más megilletődési árnyalat az írói megnevezésben, a látomás rögzítésében). Ki tudná, mire vágyott pontosan ez az ember? Családra? Istenre? Szülőkre? Sikerre? Boldogságra? Magányra? Társaslétre? Hazára? Idegenségre? Szembeszökik, milyen gyakran jut eszébe a *haza, otthon* (Heim, Heimat) kifejezés, ha hómoccnásról ír. Még a hópelyhek sustorgó, még percenéstől is mentes súrlódása, hullongó gyülekezése a levegőben, a földnek szánt végső érintés légi ringatása, a lerakó-

dás a földön, a hópelyeg-egyéniség elvesztése, a hótakaró felpaplanosodása, a hópelyhek terebélyeskedése – persze, érdeklik ezek a dolgok is... De hogy a hó hazát teremt, ez a páratlan eszme, ez ezeregyszer megjelenik a művekben. Egyik – 1917-es – kis tárcájában (*Heimkehr im Schnee*, Hazatérés hóban) azt írja: *Hazaútban – bámulatos volt – havazott tömött, meleg, hatalmas hópelyhekben. Úgy tűnt, valahonnan hazai hangok szüremlettek fülembe* (Es war mir, als hörte ich es von irgendwoher heimatartig tönen). Ez a *heimatartig* kifejezés (*mint a haza*, olyan volt), ez megrendítő melléklöngét ad a sornak: épp a hideg önti el szívmengető érzéssel a baktatót, éppen ez a közönyös néma fehérség. Azt is érzed: a hó tágasabban köt össze embertársaiddal, néhány órára olyan örömmel ajándékoz meg, amely sem előtte, sem utána nem lakozik semmiféle lélekben. Pedig, gondoljuk meg: nem történik semmi, csupán hirtelen fehérség zúdult ég és föld közé, és míg el nem áll, valahogy szabadnak és beszorultnak (egyszerre) véli magát az ember. Adhat-e hazát egy dunyha pihekönnyedsége? Kakukk Marcinak adhat. Adhat-e egy-egy szó, szokásmondás vagy utcaszeglet látványa? Nekem igen, nekem adhat. Nekem ez a szó, *verőfény*, magát a hazát jelenti (azt a helyet, ahol ezt ki tudom ejteni, és aki hallgat, megérti). Én ezt a szót magammal viszem, és bárhol kiejthetem. Százszor is kiejthetem, mindig az enyém marad. Hála a teremtésnek, hogy ennyi hazát teremtett. Amint mindenhez, a hithez is, a hazaérzethez is kell tehetség. Mindenesetre a hó, a tél, a hideg, s ezek járulékai: ez volt Robert Walser hazája, ez a vissza-visszatérő állapot vagy évszak; ekkor érezte azt, hogy nem csak létezik, hanem egyensúlyban van.

Robert Walser versei? De hiszen ő prózáíróként közelít elénk még ma is... (Ha ugyan nem távolodik tőlünk még közeledtében is, jelenlétet nemléttel változtatva.) Csakugyan: egyetlen verseskönyve jelent meg, 1909-ben (*Gedichte*, Verse), s aztán annak bővített formája jó tíz esztendővel később, már az felfedezetlenség s elfeledettség határterületein. Kamaszkorától fogva (azaz: akkor még igyekezettel) írt verset, aranyló fényes kilátásokkal és szorongó reménytelenséggel, a kudarcból való rettegésnek és a gyermeki siker önmagasztaló mámorának időszakai közben. Maga is meg-meghökken néha, hogy ártatlan buzgólkodása versszerű képződményeket terem, s gyermeki lírai hőemelkedése nem ritkán arra készítette, hogy ideiglenesen feladja (nehezen szerzett) állását, valahányszor komolyabb költői műveket kívánt létrehozni. Mindezt abban a hiszemben tette, hogy a művészet, „*az valami nagyszerű dolog*” („die Kunst sei etwas Großes”) – amint 1920-as, egyes szám harmadik személyben fogalmazott – *Önéletrajzában* elárulja. A versek rövid dalszerű darabok, a legtöbb: egydimenziós élethelyzetek tükre, esetlen, minden látványosságot kerülő, bumfordi rögzület, kezdetleges (mégsem unalmas) technikával megformált életkép, filozófiai éghajlatról származó jajdulás, el-elharapott vallomás. Szabatosan írta a kötetről annak idején Franz Blei: *itt sehol nem irányítja a rím az értelmet, egyetlen verset sem hordoz olyan melódia, amelynek könnyen enged a fül. A költészet nem esik áldozatul a muzsikának, a nyelv a ritmusnak, a szó a formának.* És valóban: a lírai nagyozolás csakugyan nem terjed túl a szerző valóságos tapasztalati körén, az önkorlátozás elszorítja a szövegeket, túl rövidre komponálja az anyagot, – mintha megjedne a műfajtól, s valamiféle tisztátlanság lírai kísérteteitől. Mondja is, furcsa szórenddel, egy későbbi versében: *Én most túl tisztán nyilván semmit sem érek* (Ich jetzt wohl zu rein nichts mehr taue). De mi lep meg mégis ebben a félnk, szemérmes anyagban (szűk negyven oldal)? A naivitás hangján szólaló koraérettség, a gyermekiséggel összeforrott bölcs látásmód, a stilizálást mellőző mélységi hangütés. Ha megkérdenéd a szerződ: te ki vagy? talán azt felelné: nem tudom, annyiszor megváltoztam már tegnap óta. Egy csöpp bánat, közelmúltban

elszenvedett kudarc sajkása, egy-egy begyógyulatlan karcolás: ez mindegyik szöveg ismertetőjegye. Nem kér részt magának a világból ez a lírai eleven, inkább a láthatatlanságot választaná. *Wie geisterhaft im Sinken / und Steigen ist mein Leben. / Stets seh' ich mich mir winken, / dem Winkenden entschweben. /.../ Ich bin vergeßne Weiten / zu wandern auserlesen (Zu philosophisch, Túl filozofikusan),* mondja egyik versében. (Milyen kísérteties: süllyed / és emelkedik az életem. / Folyton azt látom, integetek magamnak, / s távolodom az integetőtől. // Elfeledett távolságokat bejárni, / erre jelölt ki engem a sors.)

Később, a tizes-huszas években, újra meg újra el-elkezdett verset írni: számára minden vers, mindig, első vers volt. Mintha arra esküdött volna: az *első siker előtt még lehet művész valaki*. Mert sikere nem volt. Minden egyes verse, életének bármelyik időszakában: első vers, nem második vagy harmadik. Mindegyik úgy jön eléd, mintha nem volna elődje és nem számítana utódra. Magányos monász. Mozdulatlan, palástolt melankólia. Minden Walser-vers egy könnyező szobor.

Lássunk kettőt most, a téliek közül.

WINTERSONNE

Auf Wänden und an Mauern,
es wird nicht lange dauern,
brennt goldner Sonnenschein.
Der Tag hat aufgehoben,
was auf dem Land gewoben,
was Nacht und Nebel war.
Beruhigendes Lärmen,
Brustrecken, Händewärmen,
seliger Sonnenschein.
Nun hab' ich auch vergessen,
was lang auf mir gesessen,
was Schmerz und Schwere war.

Nyersfordításban:

TÉLI NAP

(Benti) falakon és (kinti) falakon,
nem fog sokáig tartani,
arany napfény ég.
A nap megőrizte (megszüntette),
amit a vidéken szótt,
ami éjszaka volt és kód.
Megnyugtató lárma,
mell-feszítés, kézmelegítés,
boldog napfény.
Nos, (most) én is elfeledtem,

ami sokáig ült rajtam,
ami fájdalom és nehézség volt.

A másik költemény eredetiben:

MORGENSTERN

Ich mache das Fenster auf,
es ist dunkle Morgenhelle.
Das Schneien hörte schon auf,
ein großer Stern ist an seiner Stelle.

Der Stern, der Stern
ist wunderbar schön.
Weiß von Schnee ist die Fern',
weiß von Schnee alle Höhn.

Heilige, frische
Morgenruh in der Welt.
Jeder Laut deutlich fällt;
die Dächer glänzen wie Kindertische.

So still und weiß:
Eine große schöne Einöde,
deren kalte Stille jede
Äußerung stört; in mir brennt's heiß.

Nyersfordításban:

Kinyitom az ablakot,
sötét reggeli világosság (van).
A havazás már befejeződött,
egy nagy csillag van a helyén.

A csillag, a csillag
csodálatosan szép.
Hótól fehér a távolság,
hótól fehér minden magasság.

Szent, friss
reggeli nyugalom (van) a világban.
Minden hang(zó) világosan esik;
a tetők ragyognak, mint gyerekasztalok.

Olyan csendes és fehér:
(egy) szép nagy sivatag,
amelynek hideg csendjét minden
megnyilatkozás zavarja; bennem forró égés (zajlik).

Az első darab igénytelennek tetsző tizenkét sora Walser egyik nagy témáját ecseteli, mindjárt nagy belső mélységgel és természeti áhítattal. Az anakreoni lüktetés a tél derűs oldalát intonálja, negyedfelek váltakoznak hármass jambusokkal, hamar nyugvóponttra juttatva a nőrímek lüktetését. Fény és tél, világosság és sötétség versengése, bent és kint megfelelése szinte észrevétlen sejlik fel a sorokban, s veti a végtelenbe a rövid rajzolat szálkás vonalait. A *Napról* van szó: eltelt az éjszaka, de a nap (a nappal) megőrizte-megszüntette a sötétet, és most gyógyító ragyogással árad szét a földön. Aki németül olvassa a szöveget, még az sem veszi észre külön időtöltés nélkül, milyen bámulatos szóhasználati aprólékossággal formálódik a mese: rögtön az első sorban a falnak két árnyalata bukkan fel (*Wand, Mauer*), – az egyik inkább a belső tereket elválasztó épületrész, a másik pedig inkább épületek emlékét, tűzfalak, gyárkémények, magas házak, égre pillantó objektumok jelenlétét idézi. Az előljárószók elválasztása (*auf* és *an*) édes gondosságra utal, hiszen mindkettő ismétélhető és megfordítható volna... a különbség viszont volument kölcsönöz nekik, párhuzamos verbális jeladásra figyelmeztet, és egyszerre mind a külső és belső szféra egyidejű megvilágítását (megvilágosodását) jelöli. Bent a szűk szobákban s kint a tág terekben egyaránt kivilágosodott, percen az élet. De mint Walsernél általában, itt is az ellentétesség izgága betétei hullámoztatják a vers felületét: a mindent előlöntő verőfény örök ígérete *nem fog sokáig tartani*... Ez a beszúrt, a mondatívet megszakító betét máris mintegy szakaszolja az örömet, fékezi a derűt, óvatosságra inti a napfürdőzőt. Igen, *ég* ez a napfény, de inkább csak lobbanásokban közli magát, s már távozna is, mihelyt észrevette az ember és versbe szorította. Talán épp a második sor teszi, hogy az első hármast nem leírásnak, nem nyájas helyzetjelentésnek érzékeljük, hanem inkább a világ ébredését mintázó krétarajznak, a természeti váltás és emberi megtisztulás pasztelljének. Walser a világ számtalan jelenségében képes volt felfogni az ideiglenesség elemeit, és alig-alig adódott képzeletében olyan tapasztalati adat, amely a tartósság illúzióját hitelesen táplálhatta volna. Ez a *nicht lange dauern*-fordulat csak árnyalata a számtalan más – szemérmességet, tapintatot, hátrálást rejtő – egyéb verbális alakzatnak, s kifejezi a költő legmélyebb, alkati mélységeig érő észleletét: a csend, a lassúság, a hideg, a némaság mámoros tiszteletét, az elködlés, búcsúvétel, elsüppedés, bepadás, eltakarodás és eltakarás folyamatainak rögeszmés megfigyelési rítusait. Minden, ami megtörténik, már érinti ellentéteinek peremét, és levegősebb kalandozási terepet kínál a képzeletnek, mint a maga az észrevétel. Egy 1919-es, *Schneeglöckchen*, Hóvirágok) című kis tárcában hűledezve olvassuk: *Hóvirágok, miről is beszéltek ti? Még a télről beszélnek; de közben mégiscsak már a tavaszról is; a múlttól beszélnek, de közben – pimaszul és vidáman – már arról, ami újonnan érkezik. A hidegről beszélnek, de közben mégis már melegebb áramlatokról; hóról beszélnek, de közben zöldokről áradoznak, a csírázó sarjadásról. /.../ Minden az ellentétére emlékeztet.* Ezek a kontrasztos csíkok a versekben (a *Morgenstern* második sorában: *dunkle Morgenhelle*) meglássítják, tagolják és tűnődéssé teszik az olvasást. Ebben a verskezdetben is, igaz, uralkodik a fehérlő fény, a derűs virradati sejtropogás, a megkönnyebbülés ceremonikusán hálálkodó tónusa, a

vers mégsem nélkülözheti legalább a *kispanaszt* (hogy Szép Ernő szavát idézzük), a bánatnak legalább egyetlen enyhe lüktetését (még ha csak tagadó formában is).

A második hármaskodója az, hogy *titokká teszi a megoldást*: a reggeli napfény természetes beköszöntét két sejtelmes, gyümölcsös ige párosításával ünnepli (*aufgehoben, gewoben*: megszüntette-megőrizte, szőtte). A rejtély sokrétű: nem tudjuk, mit őriz meg a sötétből a világozottság, a gondolat mégis költői és lenyűgöző (iránya szintén a *dunkle Morgenhelle* felé mutat: a megállás nélküli ellenkezés, a szilárd megállapítások elől menekülő tudat szaporítja itt a szavakat). Azt sem tudjuk, azt őriz-e meg a nap, amit „vidéken szőtt”... ő maga? kicsoda? és ez azonos a hatodik sorban álló „éjszaka és köd”-del? Nem tudjuk. De egyértelmű, hogy a hajnali fények sokasodása a vidéket ellepő ködöket és párákat ritkítja, és a folyamat nem nélkülözi a hirtelen jött felmentés mellékzeit, a németben közismert *Nacht-und-Nebel*-akció járulékos jelentéstöltetével. (=Olyan akció ez, amely titokban, váratlanul, rajtaütésszerűen megy végbe.) Ez a fordulat újra megerősíti a *nicht lange dauer*-előzmény motívumot, és harmonikus szférák felé tereli a szöveget. A hetedik sorban megjelenő, lazán odavetett (állítványhíjas) főnévi alanyok az ember megjelenését mutatják: ahogy feltápaszkodik, nekirugaszkodik a napnak, frissítgeti és ropogatja elgémberegett, álmokban elpuhult tagjait, melengeti-sodorgatja a tenyerét, meleget merít önmagából, és közben élvezi a napfényt. Az *arany* napfény itt *boldog* napfényként tér vissza, szó szerint megismétlődik, a költő egy leheletnyi erőfeszítést sem tesz azért, hogy valamilyen szédítő rímmel méltányolja az emberi természet ébredését. Kétszer hat soros távolságban kétszer ismétlődik ugyanaz a rím (*Sonnenschein, war*), s a rondószerű visszhang mintha a hajnali derengés ártatlanságát, a tejút ködök egyszerre úszó és nehézkedő kavargását érzékeltetné. A nyugalom, a békesség és pillanatnyi egyensúly fenségét árasztják a sorok, a megőrzött éjszakai homállyal és a felszerkenő emberi lényel együtt.

A tizedik sorban aztán megjelenik az *ich* (én) személyes névmás, és ezzel a vers a vallo más síkjára terelődik: a téli Nap ragyogása meggyógyítja az embert, feledteti vele, ami *fájdalom volt és nehézség*. A tizedik-tizenegyedik sor igei rímpárja (*vergessen-gesessen*) visszamutat az *aufgehoben-gewoben* párosra, s mintegy annak párhuzamával a személyes harmónia és megkönnyebbült várakozás hangulatát alapozza meg a zárlatban. A természet kivilágosodása, örök reggelekben meg-megújuló mozgásrendje az ember erőit is felszítja, átvarázsolja, és így a remény napszakává teszi. A téli napforduló, a hóhullás, a napfény különösen éles, átható sugárzása, összefoglalóan: a téli Nap a természet felüdülését, megfiatalodását ígéri, s szinte isteni légkörrel övezi a telet tűrő emberiség rideg hétköznapjait. Walser eszmélete ezzel az időszakkal nem csak a karácsonyi ünnepkör eseményeit, vallásos mitológiáját, változással kecsegtető képzetait kapcsolja össze, hanem általában a jobbra-fordulás, jobb kilátások eljöttének reménységét. 1902-es *Die Natur* (A természet) című tárcája a téli táj misztikumát ábrázolja, amikor az ember *jártában is álmodozik*, és sétája közben élvezi a magasság felé lépdelés apró csodáit, a fenyők csipkéin megkapaszkodó hópelyhek macacosságát, a völgyek parázs hidegben kiteljesedő álmodozását, az erdők ezüstlő csendjét, a háztetők kis gyémántpontjainak csillámló játékosságát, és főleg a mindenütt megnyíló *kilátás* (Aussicht) lélekteremtő ajándékait. *A legszebb csoda, a legszabadabb pillanat a világon ez: egy ilyen óriás horizont. Mélybe hull a pillantásunk, és a legmesszibb távolba vész el, hogy aztán pár pillanattal később ismét a legszűkebb környezetünkbe, a lábunk elé térjen vissza.* Látjuk minden mozzanatban a közel és távol, az ingatag remény és kicsikart bizalom, a csend és a láрма egymást gyötrő, szorongás-

ról szorongásra haladó létélményét, – s egyúttal azt, mennyire törekszik ez az ember arra, hogy túljusson a holtponton, megtalálja életének magaslati pontjait, vagy egyszerűen csak állandó kelepce-érzetének kijáratait. A *Warum auch?* (Miért is ne?) című vers azt mondja: *azt szeretném, sok más emberhez hasonlóan, / hogy segíthessek kihordani a világból a szenvedést, / szenvedni és vándorolni akarok...* Walsernél egymás tövében fekszenek a legszélsőségesebb gondolatok, egyetlen bogba kötve fekete és fehér, s talán ez a technika, ez a beszédmód kezkesedik arról, hogy legbánatosabb sorai is valamely egyetemes derű mellett tesznek tanúbizonyságot. 1916-ban azt írja (*Emlékezés „Hoffmann elbeszélései”-re*): *Most minden életnek teljesen meg kellett szűnnie vagy egészen előlről újra kellett kezdődnie.*

A tél csodáját a másik pompás darab, a *Morgenhelle* szemléltesse (erre csak röviden térnék ki, hogy a *Schneient* (Havazás) kissé részletesebben elemezhessem. Itt az epikai mozzanattal indul a szöveg: *kitárom az ablakot.* És aztán a hajnali ártatlan nyugalom, csend, éjszakai mozgalmasság utáni háborítatlanság szakaszai következnek, egy nagy ámulás állomásai, hogy ti. a hóesés helyébe egy nagy csillag lépett. Már maga ez a képzet, hogy a hóesés megszűntét egy csillag felfénylésével állítja párhuzamba (időbeli sorrendbe), meglepő költői idea. Az olvasó általában abban a tárgyi szférában várja a következő eszméleti lépést, amelyben a befejezés véget ért: hóhullás befejeződése csendet szülhet, csúszós hótakarót, csupa fehérség látványt, szánkázó alakokat stb., de nem égi csillagot. Fel sem figyelünk erre a hirtelen magasra emelkedő tekintetre, erre a magas ötletre: ahonnan a hó eredt, az égből, onnan most nem a vak köd és pelyhes kavargás tekint le ránk, hanem egy mozdulatlan, világító égitest. Mi meghökkentő még? Például az, hogy a csillag a hóhullás helyébe lépett (tehát nem egyszerűen követi őt időben, hanem helyettesíti). Hogy úgy mondjam: rendjei keletkeznek itt a magaságnak, a tisztaságnak, egész teátrumi lelátói és félkörös fénysorai, s az ember csak ámul és bámul ebben a tisztaságváltásban, a makulátlanságnak ebben a reggeli rítusában. Persze, a hó marad, nem moccan meg a helyén ő sem, de beragyogja a magaslatokat, a távolokat, amelyek fölött most ez a hatalmas csillag kiárasztja fényét. Mintha valamely személyes advent ünnepe köszöntött volna a költőre, úgy olvassuk a sorokat, s nemsokára beáll a karácsony, feldereng az égen a karácsonyi csillag is, és minden emberi hang érthetővé válik (deutlich fällt). A harmadik szakasz meg is nevezi ennek a rejtett ünnepnek legfőbb haszonélvezőit, a gyerekeket, ugyan csak a hasonlat anyagában (a tetők olyanok, mint *gyermekasztalok*). Ismét érzékeljük a walseri *téli világ*-képzetnek bájos, gyermeki tisztaságát, a kozmikus erőkre pillantó távlatosságát, kicsinységet és kozmoszt folyton összemérő lendületességét, a hideg táj gyengéd, szinte gondoskodó rokonszenvét, annak a pillanatnak ünnepét, amikor maga az egész világ egyetlen költeménynek hat... a természet semmitől nem aggódó működését, amikor a hó nem gondol semmire, a szem mohó habzsolását, ahogy magába issza a tárgyakat elfedő elmúlt havazás látványát, a semmit (hiszen minden a hó alatt van), s minde semmi felett a hatalmas csillag fényforrását, a hideg és nemes fehérnek szándéktalan uralmát és egyetemes derűjét. Egyszer azt írta ezekről a reggeli órákról (*Morgenstunde*): *Milyen hatalmas az ember, amikor derűs.* Talán ez a vers is ezt a határtalan kitérülést rögzíti, azt a gondolatot, amely a hálával rokon, hogy ma reggel sem ért véget a világ, és folytatódhat az élet. És hogy bennünk, belül, mégis tűz van (a szorongás tüze? szerelem tüze? vágyakozás tüze? versengés tüze? szégyen tüze? ki tudná)? Ez a vers váratlan csattanója, – kétértelmű, de hangzatos, hallható cserdülése. Ebben a szent és szelíd tájban csak itt, a szívben van még tűz, hideg is, parázs is, – és ez életünk biztosítóka, de balsorsunk fenyegetése is egyszerre. A csattanó is-

mét inkább negatív felhangot sejtet, nem következnek az előzőekből... éppen ellentétes a nyugodalmat árasztó téli harmóniák néma csodatételével, a bársonyos pasztellezés szándékaival, a begyökerezettség képzeteinek anyagával. Mindenesetre ez a zárlat elegendő ahhoz, hogy a verset feledhetetlenné tegye, s más talán nem is állt szándékában. Hogy éppen ő, ez az egy ember töri meg majd ezt a felséges csendet, hiszen sikoltani akar, mert égeti a belső tűz lángja, de mégsem sikolthat, mert a sivatag hideg csendjét minden zaj és megnyilatkozás sérti, felborítja. Ami az előző költeményben tagadó formában fogalmazódott meg (*ami fájdalom és nehézség volt, azt elfeledtem*), az itt állítássá keményedik: *ég bennem valami*. Úgy tűnik, a kettő között nincs nagy különbség, hiszen aki emlékszik fájdalmaira a „reggel ember-mentése” idején is, attól nem áll messze az az állandó tapasztalat, hogy *belül ég valami*. És azt hiszem, ez Robert Walser egyik legfontosabb mondanója: tisztában van a kozmosz gyönyörűségeivel, de semmi olyan külső „részvét”-ben nem tud bízni, amely kiszoríthatná lelkéből ezt a minden derűt kissé módosító fájdalmat. Hogy ez a tapasztalat honnan ered s mi a pontos neve? Nem igen tudja azt sem az, aki Walser egyetlen sorát sem olvasta, sem az, aki minden szisszenetét érzékelte már egyszer.

Menjünk tovább. Idézem az író egyik legszebb tárcáját, prózakölteményét, reggeli zsolozsmáját vagy esti vecsernyéjét, himnuszát vagy requiemjét, – vedd annak, aminek akarod, a *Havazást* (Schneien):

HAVAZÁS

Havazik, havazik, hull, ami csak hullhat az égből, márpedig tetemes mennyiség hullhat. És nem ér véget, se vége, se hossza. Nincs többé ég, minden egyetlen merő szürke és fehér havazás. Levegő sincsen többé, az is csupa hó. Föld sincsen többé, hó fedi el és megint csak hó és hó. Hó fed tetőt, utcát, fatörzset. Mindenre ő hull, és érthető, hiszen ha hull, érthető módon mindenre ráhull, nincs kivétel. Mindennek viselnie kell a havat, szilárd tárgynak és annak is, amelyik mozog, pl. a kocsiknak, – ingó és ingatlan viseli őt, telek és hordozható ingóság, rönk, karó és pózna, de szintűgy minden járó-kelő, minden ember. Nincs egyetlen folt, amelyet érintetlenül hagyna, ha csak nem azt, ami házakban, alagutakban vagy barlangokban vesztegel. Egész erdőket, rónákat, hegyeket, városokat, falvakat, mezőségeket takar be a hó. Egész államok, államháztartások fekszenek hó alatt. Csak a tengerek és folyók vetik le hátukról a hót. A tengert lehetetlen behavazni, mert a víz egyszerűen minden havat beszív és lenyel, – a kacat azonban, a hulladék, a rongycafát, a fecni, a kő és kavics igenis arra született, hogy behavazzák. Minden kutyát, macskát, galambot, verebet, tehenet és lovat befed a hó, de ugyancsak minden kalapot, szoknyát, nadrágot, cipőt és orrot. Csinos asszonyok hajára hull le szemérmetlenül, de ugyancsak arcokra, kezekre és iskolába induló zsenge kisgyermek szempilláira. Mindent, ami áll, megy, mászik, fut és ugrabugrál, tisztán utolér a hó. A kerítést kis fehér pamatok lepik el, színes plakátok teljesen kifehérednek, és ez néha nem is olyan nagy baj. Nem bántja többé a szemet, láthatatlan a sok reklámfelület, és hiába panaszkodnak a jogtulajdonosok. Fehérlenek az utak, fehérek a falak, fehérek az ágak, fehérek a póznák, fehérek a kerti rácsok, fehérek a szántók, fehérek a lankák és isten tudja, még mi minden nem fehér. Szorgalmasan és serényen zajlik a havazás, úgy rémlik, soha nem szakad vége. Minden színt, vöröset, zöldet, barnát és kéket, mindent fehér fed. Bárhová néz az ember, minden hófehér; bárhová pillantasz, minden hófehér. És csöndes, meleg, puha, tiszta. Hogy bepiszkolódj a hóban, ez bizonyára meglehetősen nehéz, ha nem teljesen lehetetlen vállalkozás. Minden fe-

nyőág csupa hó, mélyen megrozkad, a földig hajlik a vastag fehér tehertől, eltorlaszolja az utat. Utat? Mintha volna még út! Az ember csak amúgy átabotában motoszkál, és miközben jár, reméli, hogy a helyes úton jár. És csend van. A havazás minden zörejt, minden lármát, minden hangot és percenést bepólyált. Csak a csöndet hallani, a süket némaságot, és az csakugyan nem hangos. És meleg van mindenütt ebben a sűrű puha hóban, olyan meleg, mint egy meghitt lakószobában, ahol békességes emberek valamilyen nyájas, kedves szórakozásra egybegyűltek. És kerek a hó, köröskörül minden egyetlen kerekdedség, kisimulás. Élek, sarkok és tűhegyek? Semmi, mindent hó fed. Ami sarkos és hegyes volt, most fehér sapkát visel, és ezzel lekerekedett. Minden keménységet, durvaságot, göröngyösséget tetszetősség, baráti kötelem, hó fed. Valahová mész, mindenütt lágy, fehér anyagra lép a lábad, és bármit érints, szelíd, nedves és puha. Befátyolozva, kisimulva, lecsillapodva minden. Ahol sokféleség és ilyen-olyanság uralkodott, most minden egynemű, nevezetesen: hó; és ahol ellentétek uralkodtak, ott most minden egységes, egyöntetű, nevezetesen: hó. Milyen édesen, milyen békésen egyesül minden tarka jelenség, minden alakzat egyetlen arccá, áll össze egyetlen töprengő egésszé. Egyetlen Korpusz most az úr. Ami erősen kidomborodott, az most megnyihült, s ami a közösségből kiemelkedett, az most a legszebb értelemben szolgálja a gyönyörű, jószágos, nemes Összességet. De még nem mondtam el mindent. Várj csak egy picit. Rögtön, rögtön kész vagyok. Jut eszembe ugyanis, hogy egy hős, aki derekasan harcolt a túlerő ellen, halani sem akart arról, hogy most aztán jön a fogság, és a végsőkig teljesíteni akarta harcosi kötelességét, esetleg eleshetett a hóban. A vastag havazás eltakarta az arcát, a kezét, szegény testét vérző sebével együtt, a nemes kitartást, a férfias eltökéltséget, a derék és bátor lelket. Valaki átlépheti a sírt anélkül, hogy bármit észrevenne, de neki már, aki a hó alatt fekszik, jól megy sora, ő merő nyugalom, békesség, ő hazatalált. – Felesége otthon áll az ablaknál, nézi a havazást, és azt gondolja: „Hol is lehet ő most, és mi lehet vele? Bizonyára nem esik bántódása.” És ekkor hirtelen megpillantja, látomása van. Ellép az ablaktól, leül és sírva fakad.

Miután többször elolvastam ezt a boldog tárcaverset, szűkszavúan pontokba gyűjtöm mindazt, amit a hó ürügyén megtudtam a világról. Robert Walser hóról ejtett megjegyzései, a megfigyelést kiegészítő látomásai, a tényszerű eseményhez fűzött költői eszméi nem csak a havazást magát – mondhatnám: a hó sorsát – emelik eszméletünk középpontjába, hanem a világról is, az *egységes* világról, amely külső és belső adottságok tükröződése, nem egy bizalmas tapasztalatot közölnek. A hóhullás itt részben leírás, részben metaforikus kiindulópont világtények szemléltetésre, részben erkölcsi eszménykeresést szemléltető kívánság-katalógus, részben pedig úgyszólván bármiféle tapasztalati tényállás érzékeltetésére alkalmas segédképzet. A szöveg mesés magasrendűségét az alapozza meg, hogy jóformán bármely történet, gondolatot, érzelmi-lelki mozzanatot képes hozzárendelni ehhez az eseményhez, mégpedig természetes, egyáltalán nem mesterkéltné hajlítás, illesztési formában. Néhol a *konkrét* észlelés szemszöge hökkent meg (pl. az iskolába induló gyermekek szempillájára telepedő pelyhek esetén), néhol az általános *meglátás* és az erkölcsi *ítélet* párhuzamosának megpendítése (pl. abban a megjegyzésben: mindennek viselnie kell a havat), máshol a *minden* és a *semmi* ellentétpárjának intő felbukkanása (pl. a nincs többé ég és föld, de az egész világ ugyanakkor csupa-csupa hó, és semmi más), megint máshol pedig a *tisztaság*, érintetlenség heves vágyának felvillantása egy szemérmes félmondat eldugott szegletében (Hogy bepiszolódj a hóban, ez bizonyára meglehetősen nehéz).

Milyen gondolatokra csábítja ez a hóesés az embert? Némely tanulságot maga Walser is megnevez írásában, másokat ellenben csupán sejtet, közvetve jelez. A következőkben vegyessen jelölöm észleleteimet.

1. A hóesés olyan, mint a szerelem: megváltoztatja, átalakítja a világot. Amit eddig láttunk, takarásba kerül, eltűnik a szemhatárról, s megint más élesebb körvonalat nyer, megéri a figyelemre. Maga a folyamat semmiféle emberi hozzájárulást nem kíván, üres égi adomány, természeti színjáték, céltalan és szándéktalan képváltoztatás. Lehetne azt is mondani: a hóesés a reménység egyik mintája, letéteményese, évszakos ígérete az ember számára, és minden várakozásunk igazolása is lehet. Ha még egyszer eljöhét a tél, minden átváltozhat azzá, amit még nem ismerünk. John Donne egyik szerelmet sirató téli versében (*A Nocturnal upon St. Lucy's Day*, Éjféli vers Szent Luca napján) azt mondja, szerelmére utalva (Vas István fordításában idézem): *Néha nagy folyót / sírtunk és az egész / világ – mi ketten – fultunk bele és / két káosz lettünk, amikor kevés / volt nekünk, amik voltunk; néha meg / lelkünk elszállt s maradtunk tetemek.* Walser épp az ellenkezőjét sugallja: a hóesés előtt kevesek vagyunk, és általa szűnünk meg káosz lenni; éppen ő, a hóesés adja vissza égi és földi hivatásunk emlékét, értelmét, jelentőségét. Az égből jön, de *minket szólít meg*, miközben eltakar eget s földet egyaránt, s mintegy a másik világ küldöttjeként megpróbálja átadni, célba juttatni a kozmosz értelmét. Ahogy az 1909-es verseskötet egyik verse, a *Drückendes Licht* (Nyomasztó fény) még fesztelenebb tónusban közli velünk: *Wie klein ist hier das Leben / und wie groß das Nichts. / Der Himmel, müde des Lichts, / hat alles dem Schnee gegeben. (Milyen kicsiny itt az élet / és milyen nagy a Semmi. / Az ég, miután belefáradt a fénybe, / mindent átadott a hónak / =rábízott a hóra/).*

2. A hó nagyhatalom. A hó egyneműsít. Idéztem az imént: *mindennek viselnie kell a havat.* Ez áttételesen azt jelenti, a hó azzal, hogy mindent betakar, mindent maga alá gyűr, mindent le is győz, és – szinte a holtakkal egyenrangúan – mindenkit egyenlően láthatóvá vagy láthatatlanná tesz. A hatalmas és visszatérően „ítélkező” természeti folyamat bálványozása a Walser-írás egyik központi közlendője. Az író – ez a küszködő, alacsony sorból származó és a mindenkori környezetbe beilleszkedni képtelen halandó – jelképnek tekintette a hót és havat: az egyenlőség, az emancipáció szimbólumának. Eleveneket és holtakat egyaránt befed a hó, állatot és tárgyat, kutyát, macskát, galambot, verebet, tehenet és lovat, kalapot és szoknyát, nadrágot, cipőt, mindent-mindent: *nincs kiváltság.* Mintha az Utolsó ítélet egyik elővételezett jelenetét írná le, vallásos áhitattal, megrendült igazságkereséssel. Megemlítem, hogy egyéb téli írásaiból egész csokrot lehetne összeszedni a karácsonyi ünnepekör, a hírhozó Advent témaköréből, hiszen azokban többnyire összeszövődnek a téma elemei: a fehérítő tárgyiasság és a közelítő üdvösségi ígéret, a hideg ábrázolása és a gyermek Üdvözítő érkezésének felhőtlen várakozása.

3. Egyik nyomatékos, bár inkább közvetett tartalmi eleme a téli leírásoknak az *eltűnés*, elszivárgás, „jelentéktelenedés” fogalmi köre. Walser egész életét átítatja az önkicsinylésnek, alázatosság-keresésnek, meghunyászkodásnak, egész élettől való búcsúvételnek kendőzetlen igénye, amely szinte a halálvágy erejével egyenrangú, de mégsem azonos azzal. Képzelteljük, hogy a hóesés látványa hányszor és hányszor idézte fel benne ezt a képzetkört, édes-keserű melankólia kíséretében, olykor látnoki érvényességgel. Utalnék arra, milyen pontosan, egy alvajárási biztonságával ecseteli Sebastian, a költő halálának körülményeit a *Tanner testvérek*

című regényében: felbukik a hóban, kővé dermedt tetemét mások találják meg az útfélen. Valamint arra is utalnék, hogy – a korabeli rendőrségi fénykép tanúsága szerint – Robert Walser maga is így halt meg egyik sétáján, 1956 decemberében, a herisauai gyógyintézet körüli kacskaringós szerpentinen, – kalapja messze repült és közben, de nyomai láthatók a fekvő holttest mögött, éppen talpáig vezetnek. Úgy tűnik, el lehet tűnni a hóban, de a nagy holtakat még a hó is megörökíti.

4. A hó az *igazságosság* alakzata is: öntudatos nyugalma a csendből, a tisztaságból, végtelen volumenéből (se vége, se hossza), tülekedést nélkülöző egyenletes mozgásából, a lármás életharcot nem ismerő menetrendjéből táplálkozik. Mindenre ráhull, *nem lehet bepiszkolódni* benne, *nem tűri a hegyes, sarkos, túlzó felhorgadást*, a durvaságot, erőszakot, göröngyösséget. Elsimítja az ellentéteket, keresi az egyöntetűséget, az egyetlen arcot, a *töprengő egészséget*. Egyenesen szédítő sóvárgás csap ki a sorokból ott, ahol Walser valami sérülést, ferdeséget, rosszaságot érzékeltet, vagy csak sejtet (gondoljunk a reklámfelületek behavazódására). Ennek a mindenki számára világos, közös juttatásnak vélt méltányosságnak elragadó hasonlata a hó *helyes utat* megteremtő munkálkodása, – miközben mindent betakar, mégis, észrevétlenül, az ember lába alá tolja a helyes kanyarokat. *Minden fenyőág csupa hó, mélyen megrokskad, a földig hajlik a vastag fehér tehertől, eltorlaszolja az utat. Utat? Mintha volna még út! Az ember csak amúgy átabotában jár, és miközben jár, reméli, hogy a helyes úton jár.* Elvezetettséget is jelent, de otthonosságot is teremt; eltakar, de irányít is; szorongást okoz, de meg is nyitja a tért. Az író aprólékos lelkesedéssel érzékelteti azt az összeolvadást, amely a Természet és az ember szférája között lezajlik a hóesésben: az ember még közelebb lép a természethez, vastag fehér terhe nem csak a fenyőt hajlítja a talajhoz, hanem az embert is emlékezteti arra, hogy por és hamu (vagy még kevesebb: semmi). Ez a vonulat a szöveg utolsó fordulataiban teljeseedik ki és nyer drámai jelentést: az ember hirtelen észrevétlenné válhat – még a hős is –, és az elevenek átlépik a sírját. (Igaz, ő már boldog, hiszen *hazatalált*. Látjuk: Walser szemében *a semmi is haza*, nem csak a földi lakhelyek, és ezt a semmit az ő tudatában nem övezi különös rettegés.)

5. Különleges jegye ennek a walser-i hóesésnek, hogy nem csak csendes, puha és tiszta, hanem – *meleg* is. Ki ne érezte volna a kavargó hófelhők, sustorgó pihéjű hópaplanok és zizegő deres selymek belső melegét? Ha hó, akkor meleg. Emberi meleg, összejövétel, beszélgetés, kölcsönösség, viszonzás. Ez az a hely, ahol békességes emberek valamilyen finom, kedves szórakozásra egybegyűltek. Azt hiszem, az írás egyik legszebb, a társas humanizálódás esélyét nyomatékosító vonása tán épp ez a pár szó, az írás csúcspontján. Walser, persze, ezt is csak úgy mellékesen hozza szóba, mintha ő maga nem is ismerné az efféle összelebegedéseket... De hát szövegének nagyságát épp az adja, hogy átszüremlenek itt egymásba a tények, a vágyak, kívánalmak, – mondhatnám: a remény az emlékek nyelvén kezd beszélni, a leírást szinte üdvöt előlegező rajongás fűti, s miközben az író saját tapasztalatából merít, felgerjeszti magában valamiféle közös boldogság álomképét. Lehet, hogy azt is érzékeltetni szeretné: a hó megengedi, hogy *az ember senki legyen*; nem muszáj valakiként részt vennünk a történelemben. Egyfajta visszatérés ez a víz eleméhez, a magzatvíz állapotához, az egyenletes boldog létben való megmártózáshoz. Mert miben is állhat a hó terhe? Talán abban, amiben a mindenkori boldogság terhe: a nagy közös létezésben történő feloldódás ígérete ez.

6. A tárcavers utolsó mondatai egy halottat, egy hőst idéznek meg (ne feledjük, Walser írása 1917-ben keletkezett, az első világháború idején). De micsoda kísérteties megidézés ez.

A hó alatt, a háborús hólepel alatt gyilkosságok áldozatai is feketnek, a hó a bűnt, a kudarcot, a végleges megsemmisülést is betakarhatja. A költeményes képződmény itt, ezen a drámai ponton is megőrzi objektív, ellágyulástól fázó modorát, az író mégis – a közvetett ábrázolás révén – hirtelen egy furfangos trüffel a magasok magasába képes emelni a szöveget. Hogyan? Úgy, hogy résztvevően ábrázolja a halálát közvetlenül követő utókort: ő hazatalált, ott-honában pedig jót gondol róla a felesége, és látomásában – bár elevennek érzékeli, talán örökre elevennek – sírva fakad. Walser általában tartózkodik emberi figurák részletező ábrázolásától, alakjai inkább stilizált minták, akiket a mozdulatlan élet és a mozgó halál néhanéha megérint. Ez a két szereplő is (egy élő, egy holt) inkább jelzet, funkcionális adat, semmint ecsetre termett húsvér életesség – de mégis, látjuk, hallatlan megrendülést, katartikus rengést képesek kiváltani. Eleve az a tény, hogy csak az írás csúcspontján jelennek meg, hangsúlyozza szerepüket: talán a hó alatt, mögött, felett valaki sír, siratja kedvesét, de már csak a látomásban láthatja viszont. Lebilincselően fortélyosnak találok Walser radarozó – folyton embert sejtető-kereső, de alig-alig találó – technikájának ezt a változatát: mintha nem merné kimondani, mintha hitbéli tapintata nem kívánná tudomásul venni, hogy valaki meg is halhat ezen a földön, mégpedig a hóban, ebben a szent fehérségben, amely az égből ered és a földön ér véget, ország-világot betemető nyájasságban. Eddig nem is fordult még elő ez a kifejezés, – a hó *be is temethet* valakit? Igen. De még azt is, akit betemetett, valaki látja egy tüneményben, a hó tengervégtelenség káprázatában. Azt gondoljuk a végén: a hóesés sem szünteti meg a világ abszurditását, bár mindannyian hóhívók, Walser-rajongók és ateisták vagyunk.

És itt, a végén, visszatérek a két érintett vershez. Ha formahú fordításban közlöm őket, talán megerősödünk abban a hitünkben, hogy mást is kifejezhetnek, mint amennyit a nyersfordítás át tudott menteni. Ma már csak kevesedmagammal gondoljuk azt, hogy a húségnek át kell fognia a szótagszámot, ritmust, rímet és mást. De abba a korba érve, amelyben már semmit nem kell bizonyítani – és csak ekkor –, úgy tűnik, megengedhetem magamnak, hogy olyan módon maradjak húséges a formahú hagyományhoz, ahogyan a régiek húségesek maradtak. Inkább megyek a tehetséges hűekkel a pokolba, mint a kontár hűtlennel a paradicsomba.

TÉLI NAP

Benn falon, kinn a házon
már nem sokáig szállong –
arany ég, napsütés.
A nap magára szedte,
mi tájra fűzőgetve
az éj volt és a kőd.
Nyugtató puha lárma,
mell s meleg kéz kitarva,
és boldog napsütés.
És! én is elfeledtem,
hogy mi nyomasztott engem,
hogy mi fáj s mi gyötört.

HAJNALCSILLAG

Kitárom most az ablakot –
sötét még a hajnali fény.
A hóesés alábbhagyott,
egy nagy csillag ül a helyén.

Csillag, csillag,
gyönyörű szép és boldog.
A messzeség fehéren villog,
minden csúcs fehér a hótól.

Szent és friss lángban
reggeli szélcsend a világban.
Minden hang érthető –
mint gyerekasztal, fénylik a tető.

Halk és fehér:
egy szép nagy pusztaság terül
el, – de hideg csendjére tör
minden hang; s én égek belül.

(2015)